

ХОДИКО Ю. Є.,

orcid.org/0000-0002-7768-4135

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

(Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.13(477)**DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.17>****СТАТТЯ 177 ЦК УКРАЇНИ «ВИДИ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ»
У НОВІЙ РЕДАКЦІЇ: КРОК УПЕРЕД ЧИ ЗАКОНОДАВЧА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ?**

У 2023 році відбулося оновлення ст. 177 ЦК України, яка визначає види об'єктів цивільних прав. Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю критичного осмислення наслідків внесених змін та оцінки впливу нової редакції на ефективність правового регулювання цивільних відносин, виявлення наявних недоліків і окреслення можливих шляхів удосконалення відповідної норми.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що зміни не призвели до концептуального перегляду підходу до визначення об'єктів цивільних прав. Замість формування чіткого законодавчого визначення поняття об'єкта, законодавець продовжує дотримуватися як і раніше, дуалістичного підходу, шляхом встановлення переліку об'єктів та загального критерію – матеріальні та нематеріальні блага.

Автор дослідження підкреслює, що сам перелік, закріплений у статті, має невичерпний (орієнтовний) характер, не створює реального регулятивного впливу та потребує переосмислення. Включення до нього нових об'єктів без належного визначення їх правового режиму не вирішує проблем, а лише посилює правову невизначеність.

Наголошується, що доцільність подальшого існування примірного переліку викликає сумніви. Дослідження демонструє, що навіть без включення до переліку, певне благо може визнаватися об'єктом цивільних прав на підставі спеціальних норм при визначенні правового режиму. У цьому контексті, сам перелік об'єктів втрачає функціональне значення, а його оновлення – нормативну доцільність. Перспективним є зосередження на загальному критерії матеріальних та нематеріальних благ, що дозволить уникнути необхідності частих змін у кодексі та забезпечить відповідність норм ЦК України реальним умовам цивільного обороту.

Констатовано, що оновлення ст. 177 ЦК України не вирішило ключових проблем правового визначення об'єкта цивільних прав. Подальші дослідження мають бути спрямовані на обґрунтування доцільності спрощення структури цієї норми, збереження лише концептуального критерію та відмову від невичерпного переліку об'єктів.

Ключові слова: Цивільний кодекс України, види об'єктів цивільних прав, рекодифікація цивільного законодавства, правовий режим, правовий режим об'єктів цивільних прав.

Khodyko Yu. E. Article 177 of the Civil Code of Ukraine “Types of Objects of Civil Rights” in Its New Version: A Step Forward or Legislative Uncertainty?

In 2023, Article 177 of the Civil Code of Ukraine, which defines the types of objects of civil right, was amended. The relevance of this study lies in the need to assess the implications of the amendments, their impact on the effectiveness of civil law regulation, identify existing shortcoming, and outline potential directions for improving the respective provision.

The conducted analysis reveals that the amendments did not result in a conceptual revision of the legislative approach to defining objects of civil rights. Instead of establishing a clear legal definition of the term «objects of civil rights», the legislator continues to adhere to a dualistic approach by maintaining a list of objects alongside a general criterion – material and immaterial benefits.

The author emphasize that the list provided in the article is indicative in nature, lacks genuine regulatory effect, and requires conceptual reconsideration. The inclusion of new objects without a corresponding definition of their legal regime fails to address practical issues and contributes to increased legal uncertainty.

The study highlights doubts regarding the appropriateness of retaining an indicative list. It demonstrates that even in the absence of inclusion in the list, certain benefits may qualify as objects of civil rights under special provisions that determine their legal regime. In this context, the list loses its functional significance, and its periodic revision appears normatively unjustified.

It is proposed that future legislative focus be directed towards the general criterion of material and immaterial benefits, which would eliminate the need for frequent amendments to the Code and ensure the consistency of civil legislation with the realities of civil turnover.

The study concludes that the amendment of Article 177 of Civil Code of Ukraine has not resolved the fundamental problems associated with the legal definition of objects of civil rights. Further research should aim to substantiate the feasibility of simplifying the structure of this provision by preserving only the conceptual criterion and abandoning the non-exhaustive list objects.

Key words: *Civil Code of Ukraine, types of objects of civil rights, recodification of civil legislation, legal regime, legal regime of objects of civil rights.*

Вступ. У 2023 році було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» [1], яким ст. 177 та ч. 2 ст. 178 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2] викладено в новій редакції, а сам кодекс доповнено новою ст. 179-1 «Поняття цифрової речі». Згідно з пояснювальною запискою до відповідного законопроекту, прийняття цього закону зумовлено необхідністю на рівні кодифікованого акту розширити перелік об'єктів цивільних прав нематеріальними благами, що перебувають в обороті виключно у цифровій формі, та щодо яких можуть виникнути цивільні права та обов'язки, задля законодавчого визначення базових нормативних положень у формуванні правового регулювання їх цивільного обороту [3].

Викладення ст. 177 ЦК України в новій редакції спричинило не лише розширення переліку об'єктів цивільних прав новими нематеріальними благами в цифровій формі, але й зміну інших положень зазначеної статті, які не стосуються цифрових об'єктів і виходять за межі мети, задекларованої у пояснювальній записці до закону.

Зокрема, оновлення редакції ст. 177 ЦК України передбачає такі зміни:

1) гроші та цінні папери, які раніше розглядалися як різновид речей у системі об'єктів цивільних прав, тепер кваліфікуються як самостійні об'єкти нарівні з речами та іншими об'єктами, визначеними в переліку;

2) з тексту статті вилучено формулювання «інше майно», що свідчить про відмову законодавця від поділу об'єктів на ті, що належать або не належать до майна в межах ст. 177 ЦК України;

3) до переліку додано новий об'єкт – «цифрові речі»;

4) з переліку виключено об'єкт «результат робіт», натомість включено новий об'єкт – «роботи»;

5) доповнено новою частиною другою, в якій визначено, що об'єкти цивільних прав можуть існувати у матеріальному світі та/або цифровому середовищі, що обумовлює форму об'єктів, особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов'язків щодо них.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз впливу вказаних змін до ст. 177 ЦК України на регулятивний компонент цивільних відносин загалом, а також оцінка їх ефективності у контексті сучасних правових реалій.

Результат дослідження.

1. Еволюція підходів до визначення об'єктів цивільних прав у ЦК України

Поява у ЦК України ст. 177 «Види об'єктів цивільних прав», як і у цілому Розділу III Книги I, стало певним викликом для розробників кодексу. До цього вітчизняне законодавство не передбачало регламентації загальних положень щодо правового режиму об'єктів цивільних прав. Це не є аномалією, адже Цивільні кодекси більшості країн світу або взагалі не містять нормативних положень з цього питання, або ж обмежуються стислими, поверхневими приписами. Такий стан речей пояснюється тим, що питання сутності об'єктів цивільних прав належать передусім до сфери юридичної науки. Разом із тим, положення Цивільного кодексу, на відміну від наукової літератури, мають регулятивний характер, тобто повинні визначати правовий режим об'єктів цивільних прав. Як засвідчила практика, формулювання загальних положень щодо об'єктів цивільних прав є доволі складним завданням.

У Розділі III Книги I ЦК України, присвяченому об'єктам цивільних прав, перше місце посідає ст. 177, що зумовлює її особливе значення. Зазвичай положення, які відкривають відповідні розділи, мають концептуальний зміст і покликані закласти основи правової регламентації відповідної сфери суспільних відносин. У нашому випадку – це питання, пов'язані з об'єктами цивільних прав.

Стаття 177 ЦК України має назву «Види об'єктів цивільних прав», що свідчить про орієнтацію на класифікаційний, а не сутнісний підхід. Зокрема, законодавець уникає відповіді на питання: «Що таке об'єкт цивільних прав?», натомість фокусується на питанні «Які є об'єкти цивільних прав?».

Такий підхід не розкриває сутності об'єкта цивільних прав, що створює певну законодавчу невизначеність. Виникає логічне запитання: чи є взагалі потреба у законодавчому визначенні поняття об'єкта цивільних прав? З позиції правової визначеності – безперечно, так. Наприклад, у ЦК України чітко сформульовані поняття фізичної та юридичної особи, правочину, договору, зобов'язання тощо. Водночас концептуальне визначення об'єкта цивільних прав, належить до сфери теорії цивільного права і повинно розроблятися юридичною наукою. Визначення цієї категорії не залишилося поза увагою і судової практики. Так, у одній із постанов Верховний Суд зазначив, що об'єктом цивільних прав є конкретне благо з приводу якого суб'єкти вступають у правовідносини [4]. В іншій постанові Суду наведене схоже визначення: матеріальні та нематеріальні блага з приводу яких виникають цивільні правовідносини між суб'єктами [5]. Загалом такого підходу до розуміння об'єкта цивільних прав дотримується і сучасна доктрина цивільного права.

Як вже зазначалося вище, у 2023 році зміст ст. 177 зазнав змін у перше з моменту прийняття ЦК України. Перше питання, що постає у зв'язку з цими змінами, полягає у з'ясуванні: чи мають вони концептуальний характер (тобто чи змінено сам підхід до визначення об'єктів цивільних прав), чи є суто технічними та не впливають істотно на змістовну основу статті.

Первісна редакція ч. 1 ст. 177 ЦК України «Види об'єктів цивільних прав» мала такий зміст: «Об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага». Натомість у редакції 2023 року зазначено: «Об'єктами цивільних прав є речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага».

Як видно з наведеного порівняння, ані за назвою, ані за загальним змістом ч. 1 ст. 177 ЦК України концептуально не змінилася. Зміни стосувалися лише уточнення або розширення переліку об'єктів цивільних прав.

У структурі ст. 177 ЦК України простежується два підходи визначення видів об'єктів цивільних прав:

- 1) категоріальний підхід – встановлення переліку об'єктів цивільних прав (речі, гроші, цінні папери, цифрові речі тощо);
- 2) концептуальний підхід – визначення загального критерію, за яким те чи інше явище може бути віднесене до об'єктів цивільних прав, а саме: належність до матеріальних і нематеріальних благ.

Наявність загального критерію (матеріальні та нематеріальні блага) дозволяє сформулювати перелік об'єктів як невичерпний (відкритий), що відповідає потребам правової гнучкості.

2. Правова природа примірного переліку об'єктів: межі регулювання та ризики формалізму

Постає питання: чи є доцільним та ефективним закріплення переліку (видів) об'єктів у нормативному акті в умовах стрімкого технічного розвитку? Для відповіді на це варто розглянути два аспекти – форму та зміст такого підходу.

З погляду формальної складової, перелік об'єктів цивільних прав постійно потребує законодавчого оновлення, що має здійснюватися шляхом ухвалення Закону України про внесення змін/доповнень до ЦК України. Однак зазначена процедура є досить складною та довготривалою. Така складність законодавчої актуалізації переліку об'єктів цивільних прав у ЦК України зумовлює його потенційну неактуальність.

Розробники Концепції оновлення ЦК України ще у 2020 році наголошували на необхідності розширення переліку об'єктів цивільних прав, ураховуючи динаміку розвитку цивільного обороту та появу нових об'єктів, невідомих на момент прийняття чинного ЦК України (§ 1.12. Концепції) [6, с. 10–11]. Отже, вже на той час перелік об'єктів, закріплений у ст. 177 ЦК України, втратив свою актуальність. За період чинності ЦК України, що становить понад два десятиліття, оновлення ст. 177 ЦК України здійснювалося лише одноразово (у 2023 році), і мало за мету включення до переліку цифрових речей. Розширення переліку новими об'єктами, на чому наголошували розробники Концепції, залишилося на рівні концептуальних положень і, ймовірно, не буде реалізовано послідовно та системно в майбутньому.

З іншого боку, необхідно осмислити значення наведеного у законі переліку об'єктів цивільних прав з позиції правозастосування, зокрема – при його оновленні або відсутності такого. Вказаний перелік має характер примірного та невичерпного (відкритого), про що свідчить завершальна фраза: «та інші матеріальні та нематеріальні блага». Таким чином, законодавець фактично наводить приклади матеріальних і нематеріальних благ як об'єктів цивільних прав, не обмежуючи ними сферу правового регулювання. У зв'язку з цим постає логічне питання: які наслідки має відсутність певного блага у примірному переліку?

У ст. 177 ЦК України перелік є примірним, тому відсутність конкретного блага в ньому не повинна спричиняти правових наслідків. Наприклад, тварини, хоча й не згадані у вказаному переліку, безперечно є об'єктами цивільних прав, що закріплено у ст. 180 ЦК України. Закон визначає тварин як особливий об'єкт цивільних прав, на яких поширюється правовий режим речей, якщо інше не передбачено законом. Це свідчить про те, що сам факт

відсутності певного блага в такому переліку ст. 177 ЦК України не вказує про те, що воно не є об'єктом цивільних прав. Визнання їх об'єктом може відбуватися через спеціальні норми, що встановлюють відповідний їх правовий режим.

Інший приклад – цифрові речі. Новий об'єкт як в контексті положень ст. 177 ЦК України, так і загалом як благо, якщо його порівнювати з більш традиційними, усталеними об'єктами такими як речі, цінні папери, результати інтелектуальної, творчої діяльності тощо. Законодавець, у 2023 році включив цифрові речі до примірного переліку в ст. 177 ЦК України, а також надав їм нормативне визначення та визначив їх правовий режим у ст. 179-1 ЦК України. Уявимо ситуацію, за якої цифрові речі були б включені лише до переліку ст. 177 ЦК України, але без належного нормативного визначення їхнього правового режиму. У такому випадку виникла б ситуація, коли благо визначене як об'єкт цивільних прав, однак відсутнє законодавче регулювання його правового режиму. Отже, в такій ситуації, постає питання: чи є достатньо лише згадки про певне благо в ст. 177 ЦК України для визнання його об'єктом цивільних прав? Теоретично – так, оскільки законодавець на рівні норми права вказав, що це об'єкт цивільних прав. Проте фактично – ні, адже без визначення правового режиму виникає правова невизначеність у регулюванні цивільних відносин щодо цього блага.

Для права як регулятора суспільних відносин цінність примірного переліку, закріпленого у ст. 177 ЦК України, має переважно інформаційне значення. Такий підхід не створює належного регулятивного впливу на цивільні відносини. Відсутність певного блага у примірному переліку не вказує про те, що воно не є об'єктом цивільних прав. Однак включення певного блага до переліку об'єктів без визначення його правового режиму як мінімум створює правову невизначеність. У деяких випадках така невизначеність може бути подолана через застосування засобів, притаманних цивільно-правовому регулюванню, зокрема свободі договору. Водночас покладення на такі засоби не завжди є виправданим або ефективним з огляду на потребу у стабільності правового регулювання.

Якщо аналізувати примірний перелік не з погляду його форми, а його змісту, то варто зауважити, що підхід законодавця в цьому аспекті залишається сталим і викликає більше запитань, ніж відповідей. Найважливішим з них є питання критеріїв, за якими формується зміст переліку: чому обрано саме ці блага, у такій послідовності та кількості? Чи перебування блага у цьому переліку є свідченням їх привілею або навпаки? Чи слід взагалі шукати сенс у логіці його наповнення?

Останні доповнення до переліку, зокрема включення цифрових речей, розміщених на четвертій позиції після речей, грошей та цінних паперів, можуть свідчити про певну логіку законодавця. Проте, яка саме логіка була покладена в основі цієї структури – лишається незрозумілим. Враховано цінності блага, поширеності в цивільному обороті або інший критерій?

Застосування критерію поширеності викликає сумніви, адже навряд чи, наприклад, цінні папери є третіми за поширенням або одні з найбільш поширеніших благ як об'єктів в цивільному обороті.

Якщо ж йдеться про цінність блага, то на нашу думку, найцінніші об'єкти взагалі не потрапили до переліку – маються на увазі особисті немайнові блага (здоров'я, життя тощо), передбачені ст. 201 ЦК України. Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [7]. Цей підхід чітко простежується і в ст. 1 ЦК України, де законодавець серед відносин, що регулюються цивільним законодавством, на перше місце поставив саме особисті немайнові, а вже потім – майнові відносини, чим підтвердив пріоритет перших над другими. Такий пріоритет закріплено і в структурі ЦК України: Книга друга, яка присвячена особистим немайновим правам, розміщена безпосередньо після Загальних положень, тоді як наступні книги присвячено регулюванню майнових відносин (речові, зобов'язальні тощо).

Аналіз конструкції ст. 177 ЦК України, зокрема, її частини, присвяченої примірному переліку об'єктів цивільних прав, дає підстави для висновку щодо її регулятивної неспроможності ефективно врегульовувати відносини в частині визначення об'єктів. Єдиним

умовно позитивним елементом цього переліку є конкретизація окремих благ, які прямо визнаються законодавцем об'єктом цивільних прав. Так, в одній із своїх постанов Верховний Суд вказав, що відповідно до частини першої ст. 177 ЦК України цінні папери визнаються одним із об'єктів цивільних прав [8]. Однак, оскільки йдеться саме про примірний перелік та його невичерпність, який базується на загальному критерії, закладеному в ст. 177 ЦК України (матеріальні та нематеріальні блага), постають логічні запитання: чи є доцільною його наявність у законодавстві? Що зміниться у разі вилучення цього переліку?

У межах наукового аналізу можна обґрунтовано стверджувати, що наявність примірного переліку об'єктів у ст. 177 ЦК України є не потрібним. Як свідчить проведене дослідження, включення або відсутність конкретного блага у примірному переліку не тягне жодних юридичних наслідків, що ставить під сумнів не лише доцільність існування цього переліку, але й необхідність його оновлення. Відповідно, відмова від примірного переліку та збереження виключно критерію «матеріальні та нематеріальні блага» не погіршить якісну складову положень ст. 177 ЦК України. У сфері правозастосування об'єкти цивільних прав визначатимуться на підставі зазначеного критерію, що забезпечить як правову визначеність, так і адаптивність до нових суспільних реалій без потреби у додатковому переліку.

3. Критерій «матеріальні та нематеріальні блага» як основа правової гнучкості та універсальності

У ст. 177 ЦК України законодавець не лише наводить орієнтовний перелік об'єктів цивільних прав, але й установлює загальний критерій для їх визначення – матеріальні та нематеріальні блага. Такий підхід забезпечує широку та гнучку модель кваліфікації об'єктів цивільних прав, що відповідає природі цивільних правовідносин у контексті динамічного розвитку сучасного суспільства. Гнучкість запропонованого критерію дозволяє враховувати інтереси суб'єктів правовідносин, охопити нові об'єкти, що виникають унаслідок технологічного прогресу та трансформації суспільних відносин, і водночас забезпечують необхідну правову визначеність через встановлення чітких орієнтирів для правозастосування.

У змістовному розумінні, під благом у цьому контексті слід розуміти явища та предмети матеріального або нематеріального характеру, за допомогою яких учасники цивільних правовідносин можуть задовольняти свої потреби та інтереси. Цінність блага як об'єкта цивільних прав виявляється через його здатність задовольняти індивідуальні потреби суб'єктів правовідносин, що підкреслює суб'єктивний вимір такого підходу.

Відповідність критерію «матеріальні та нематеріальні блага» презюмується щодо благ, передбачених у примірному переліку, наведеному у ст. 177 ЦК України. Щодо інших благ, їх відповідність оцінюється самими учасниками правовідносин відповідно до їхніх потреб та інтересів. У разі розгляду спору ця відповідність підлягає перевірці з боку суду. Так, Верховний Суд неодноразово застосовуючи критерій матеріальні та нематеріальні блага, об'єктами цивільних прав визнавав, зокрема, об'єкт самочинного будівництва [9], право вимоги [10], частку у праві спільної власності [11], право оренди [12], частку в статутному (складеному) капіталі господарської організації [13] тощо. Водночас, Верховний Суд у справі про стягнення коштів за договором про надання правової допомоги [14] відзначив, що судові рішення не належить до об'єктів цивільних прав (ст. 177 ЦК України), а його ухвалення у конкретній справі не є результатом наданих адвокатами сторін послуг, а тому не може бути предметом договору (ч. 1 ст. 638 ЦК України). Рішення суду у цивільній справі є результатом вирішення спору, що виник між учасниками договірних правовідносин, актом органу судової влади, що приймається, складається і підписується виключно суддями відповідно до чітко визначених процедур судочинства іменем України на засадах верховенства права.

Теоретичним підґрунтям для визначеного критерію слугує теорія блага, яка отримала значне поширення у науці цивільного права [15, с. 54]. Попри розмаїття теорій об'єктів цивільних прав, саме теорія блага була покладена в основу цивільного законодавства ряду держав, і Україна в цьому контексті не стала винятком.

Якщо розглянути зміст ст. 177 ЦК України з альтернативної позиції – шляхом виключення критерію «матеріальні та нематеріальні блага» і залишення лише примірного

переліку об'єктів цивільних прав, – постає низка проблем теоретичного й практичного характеру.

Ураховуючи постійний технічний прогрес та динамічний розвиток суспільних відносин, вказана зміна призвела б до ситуації, аналогічної до тієї, що спостерігається зі ст. 190 ЦК України, де дефініція майна сформована у категоріальному підході. Внаслідок цього примірний перелік об'єктів цивільних прав, фактично втрачаючи ознаку відкритості, набув би характер вичерпного. Така трансформація мала б негативні наслідки, передусім – обмеження кола можливих об'єктів цивільних прав, що суперечить природі приватно-правового регулювання, орієнтованого на свободу та автономію волі учасників цивільного обороту.

У результаті такий підхід не лише не відповідає реальним потребам обороту, але й ускладнить адаптацію цивільного законодавства до нових об'єктів, що з'являються у наслідок науково-технічного прогресу. Крім того, буде незрозумілим на основі якого критерію має формуватися зазначений перелік. Відсутність концептуальної основи для наповнення переліку лише підсилить загальну регулятивну неефективність ст. 177 ЦК України, обмеживши її застосовність і нормативну доцільність. Таким чином, вилучення загального критерію «матеріальні та нематеріальні блага» суперечить логіці цивільно-правового регулювання та суттєво знизить здатність ст. 177 ЦК України реагувати на виклики часу.

4. Чи можлива відмова від ст. 177 ЦК України: правова традиція і функціональна доцільність

Найбільш чутливою є ситуація у разі повного вилучення ст. 177 з ЦК України. Основне призначення цієї норми, як і Загальних положень про об'єкти цивільних прав загалом, полягає у формуванні на рівні ЦК України узагальненого уявлення про об'єкти цивільних прав та їх правовий режим. Це, своєю чергою, відповідає ролі ЦК України як основного акту цивільного законодавства.

Локально, для Розділу III Книги I ЦК України «Об'єкти цивільних прав» така втрата, безперечно, буде відчутною, адже стаття, що визначає поняття (види) об'єктів цивільних прав, виконує функцію концептуального підґрунтя для всього розділу.

Чи погано це з огляду на ефективність регулювання у сфері об'єктів цивільних прав? Негативний аспект тут полягає лише в тому, що в Загальних положеннях про об'єкти відсутня буде норма, яка б визначала поняття (види) об'єктів цивільних прав. Однак чи є це критичним? Ні, абсолютно.

Насправді відсутність ст. 177 ЦК України не спричиняє жодного юридичного колапсу в системі правового регулювання. Так, наприклад, Цивільний кодекс УРСР 1963 року [16] не містив аналогічної норми, що визначає поняття (види) об'єктів цивільних прав, так само як і загальних положень щодо об'єктів цивільних прав.

Аналогічну ситуацію спостерігаємо і у Цивільному кодексі Німеччини 1896 року [17] (набув чинності 1 січня 1900 року), який також не містить нормативного визначення об'єктів цивільних прав – натомість у ньому подано лише положення щодо речей та їх класифікації. Проте відсутність таких дефініцій жодним чином не вплинула на ефективність дії цього правового акту: за понад 125 років чинності Цивільний кодекс Німеччини не втратив ані своєї ефективності, ані здатності забезпечити стабільність цивільного обороту. Чому так?

З одного боку, загальновідомо, що є об'єктом цивільних прав, так само як і поняття правовідносин, суб'єктів правовідносин тощо. З іншого боку, ключову роль відіграє не наявність чи відсутність формального визначення об'єкта цивільних прав, а загальна системність і логіка правового регулювання, що дозволяє належним чином ідентифікувати об'єкти правовідносин через зміст конкретних норм матеріального права.

У процесі правового регулювання конкретних цивільних відносин – особистих немайнових, речових, зобов'язальних, у сфері права інтелектуальної власності, спадкових та ін. – законодавець безпосередньо визначає їхній об'єкт, адже безоб'єктні правовідносини неможливі. Так, об'єктами особистих немайнових правовідносин виступають життя, здоров'я, честь, гідність тощо; у речових правовідносинах є річ; у сфері авторського права – твори; в іпотеці – нерухома річ, у договорі оренди житла – житло тощо.

Отже, не сам об'єкт визначає характер правовідносин, а, навпаки, правовідносини, у тому числі цивільно-правові «формується» (створюють) певне матеріальне або нематеріальне благо як об'єкт цивільних прав. Наприклад, земля може бути як об'єктом цивільних прав (земельна ділянка, нерухомість), так і об'єктом екологічних правовідносин – об'єктом екологічної охорони тощо [18, с. 309].

З наведеного вище аналізу ч. 1 ст. 177 ЦК України можна зробити висновок, що законодавець концептуально не змінив підхід до структури норми, що, відповідно, не спричинило усунення наявних у ній проблем.

5. Точкові зміни в редакції 2023 року: у фокусі правової критики

У подальшому аналізі доцільно зосередитися на точкових змінах, які були внесені до змісту ст. 177 ЦК України, розглядаючи їх переважно з позиції сутнісного наповнення вказаної статті¹. Перші дві точкові зміни до ст. 177 ЦК України спрямовані на усунення неточностей у переліку об'єктів цивільних прав, що слід оцінювати позитивно в межах наявної юридичної конструкції.

В першу чергу, йде мова про кваліфікацію грошей та цінних паперів як самостійних об'єктів у системі об'єктів цивільних прав. Істотною особливістю сучасного підходу є те, що як гроші, так і цінні папери вже давно втратили виключно паперову форму, яка раніше слугувала підставою для їх віднесення до речей. В умовах розвитку електронного документообігу, безготівкових розрахунків та цифрових фінансових інструментів така форма більше не є визначальною. Натомість ключова специфіка зазначених об'єктів полягає у їхній функціональній природі як фінансових інструментів. Така характеристика унеможлиблює їх просту ідентифікацію як речей, навіть у випадках документарної форми цінних паперів або наявності готівкових коштів. Свого часу проф. В. Л. Яроцький вказував, що доцільно говорити про поширення на гроші та цінні папери правового режиму речей, але не доречно беззастережно відносити їх до різновидів останніх. На відміну від рухомих речей, стосовно грошей і цінних паперів споживча привабливість визначається не їх якостями як предметів матеріального світу, а іншими (інструментальними) чинниками [19, с. 124]. Інструментальна цінність цих об'єктів, як таких, що виконують фінансову функцію, обумовлює їх виокремлення як самостійних об'єктів цивільних прав у загальній системі об'єктів, а також зумовлює потребу в установленні для них окремого правового режиму.

Друга зміна стосується вилучення з тексту переліку об'єктів ст. 177 ЦК України фрази «інше майно». Сутність проблеми полягає в тому, що законодавець, уживаючи цю фразу, формально визнає, що такі об'єкти цивільних прав як речі, гроші, цінні папери та інші є майном. Однак, синтаксична конструкція з розділовою комою після «інше майно» створювала враження відмежування, зокрема майнових прав, від майна. Це суперечило положенням ч. 1 ст. 190 ЦК України, відповідно до якої майном визнаються не лише речі або їх сукупність, але також майнові права та обов'язки. Відповідно, майнові права вважаються майном, і їх протиставлення в контексті ст. 177 ЦК України є як мінімум некоректним.

Крім того, вживання в межах примірного переліку об'єктів цивільних прав (ст. 177 ЦК України) кваліфікаційного критерію розподілу об'єктів на ті, що є майном, і ті, що такими не є, не мало жодного змістовного навантаження. З одного боку, до змісту ст. 177 ЦК України це не мало ніякого відношення, а з іншого – саме визначення майна, подане у ст. 190 ЦК України, відповідає за здійснення правової кваліфікації об'єктів як таких, що належать або не належать до майна. Таким чином, збереження формулювання «інше майно» в межах ст. 177 ЦК України було недоцільним і породжувало зайву правову плутанину.

Доповнення орієнтовного переліку об'єктів цивільних прав новим об'єктом цифрові речі відповідає системності тих доповнень, які законодавець проводив з метою введення їх в цивільний оборот та визначення їх правового режиму. Проте проведений вище аналіз

¹ Детальний і всебічний аналіз нового об'єкта – цифрових речей, а також питання щодо заміни результатів робіт на роботи не є метою цього дослідження. Вказані зміни в даній статті розглядаються виключно в контексті аналізу структури та змісту ст. 177 ЦК України.

ст. 177 ЦК України засвідчує, що за наявності базового критерію матеріальні та нематеріальні блага, включення цифрових речей до примірного переліку не має жодного самостійного значення.

Визначальним, таких доповнень щодо цифрових речей є ст. 179-1 ЦК України. Вона не лише закріпила на рівні локальної норми Загальних положень про об'єкти цивільних прав ЦК України дані блага як об'єкт цивільних прав, але й, що є принципово важливим визначає їх цивільно-правовий режим. Саме ця норма заклала концептуальні основи цивільно-правового регулювання цифрових речей, що повною мірою відповідає підходу Розділу III Книги I ЦК України.

Виключення результату робіт із примірного переліку об'єктів цивільних прав, так само як і включення до нього цифрових речей, не вплинуло на ефективність регулювання цивільних відносин. За своєю правовою природою результат робіт є локальним об'єктом цивільних прав, який функціонує виключно в межах договірних (зокрема, підрядних) зобов'язань. Відтак його наявність чи відсутність у примірному переліку, закріпленому у ст. 177 ЦК України, не має системного значення.

Законодавець, виключаючи результат робіт із зазначеного переліку, у пояснювальній записці до відповідного законопроекту не надає жодних пояснень щодо причин таких змін. Натомість до переліку вводиться новий об'єкт – роботи. Таке коригування не є системним на рівні ЦК України, оскільки базові положення про договір підряду, які визначають правовий режим результату робіт, залишаються без змін. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 837 ЦК України договір підряду може укладатися на виготовлення, обробку, переробку, ремонт речі або на виконання іншої роботи з переданням її результату замовнику. Тобто, саме результат робіт виступає об'єктом підрядного договору.

У цьому контексті можна лише припустити, чим керувався законодавець, виключаючи результат робіт з примірного переліку, наведеного в ст. 177 ЦК України. Ймовірно, це пов'язано з тим, що в межах договору підряду результат робіт є «одномоментним» об'єктом зобов'язальних правовідносин, який після виконання зобов'язання трансформується у річ як об'єкт речових правовідносин. Така річ, своєю чергою, є самостійним об'єктом в системі поіменованих об'єктів цивільних прав ст. 177 ЦК України [20]. Отже, можливо, аби уникнути дублювання об'єктів у примірному переліку, результат робіт, який по суті є створеною річчю, було виключено.

Доповнення ст. 177 ЦК України частиною другою має два основні змістовні компоненти. По-перше, законодавець констатує дуалізм форм існування об'єктів цивільних прав – у матеріальному (фізичному) світі та цифровому середовищі. По-друге, встановлюється, що форма (середовище) існування об'єкта впливає на його правовий режим, зокрема на порядок набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов'язків щодо нього.

Визначаючи два основні середовища існування об'єктів – матеріальний світ та/або цифрове середовище, законодавець фактично обмежує форми їх можливого існування лише ними. Зокрема, матеріальний світ охоплює речі та інші об'єкти, які мають фізичну природу, можуть бути сприйняті органами чуття, існують у просторі та часі, мають розміри, форму, структуру тощо. Натомість цифрове середовище (або цифровий світ) – це віртуальний простір, створений людиною за допомогою цифрових технологій, у межах якого здійснюється оброблення, зберігання та передавання інформації в електронній (нематеріальній) формі.

Втім, навіть аналіз поіменованих у ЦК України об'єктів цивільних прав свідчить, що не всі з них можуть існувати виключно в матеріальному світі та/або цифровому середовищі. Зокрема, особисті немайнові блага, передбачені ст. 201 ЦК України, мають нематеріальну природу й не можуть бути віднесені ні до матеріального світу, ні до цифрового середовища. На відміну від інформації чи результатів інтелектуальної, творчої діяльності, такі блага, як життя, здоров'я, честь, гідність тощо, унеможливорює їхнє існування у визначених законодавцем середовищах. Відтак поділ усіх об'єктів цивільних прав за сферою існування на матеріальні та/або цифрові слід визнати методологічно необґрунтованим і таким, що не відповідає природі, навіть окремих поіменованих об'єктів.

Другою складовою аналізованого доповнення є положення про вплив форм існування об'єкта на його правовий режим. Загалом за своєю суттю заслуговує на підтримку, оскільки форма існування об'єкта цивільних прав, дійсно зумовлює особливості правового регулювання цивільних відносин. Водночас постає питання щодо регламентаційної складової відповідної норми. Вплив окремих факторів на формування правового режиму об'єкта має значення передусім у контексті законотворчої діяльності. У правозастосовній же площині подібні положення здебільшого мають інформаційний характер і не створюють регулятивного впливу.

Отже, аналіз ч. 2 ст. 177 ЦК України свідчить про її концептуальну невідповідність змісту статті в цілому, а також про відсутність чіткої регламентаційної складової. У зв'язку з цим відповідне доповнення видається юридично не доопрацьованим та недоцільним.

Висновки. Оновлення ст. 177 ЦК України не призвело до концептуального перегляду підходу до визначення об'єктів цивільних прав. Незважаючи на деякі зміни законодавцем примірною переліку об'єктів цивільних прав, це не вирішило концептуально його проблему. Визначальним у регулюванні залишається загальний критерій – «матеріальні та нематеріальні блага», який забезпечує правову гнучкість і відповідає динаміці розвитку цивільного обороту. Водночас, частина друга статті, що встановила дуалізм форм існування об'єктів та їх вплив на формування правового режиму виявилася методологічно вразливою та теоретично необґрунтованою. Загалом, внесені зміни радше мають технічний характер і не усувають системних проблем ст. 177 ЦК України.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав : Закон України від 10.08.2023 р. № 3320-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#Text> (дата звернення: 05.11.2025).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змінами). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 05.11.2025).
3. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України, спрямованих на розширення кола об'єктів цивільних прав». Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/ccfe65fc-8ab1-428b-8f46-7889ecfecdc3> (дата звернення: 05.11.2025).
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 911/2701/17 від 25.06.2019. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83454711> (дата звернення: 05.11.2025).
5. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 910/6347/19 від 14.05.2020. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89319181> (дата звернення: 05.11.2025).
6. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. – Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. – 128 с.
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 05.11.2025).
8. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 910/18918/23 від 04.06.2024. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119618058> (дата звернення: 05.11.2025).
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 639/6261/13-ц від 20.03.2019. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80854645> (дата звернення: 05.11.2025).
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 206/4841/20 від 08.11.2023. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115598838> (дата звернення: 05.11.2025).
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 367/6231/16-ц від 15.01.2020. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87393444> (дата звернення: 05.11.2025).

12. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 291/1054/20 від 23.02.2022. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103930732> (дата звернення: 05.11.2025).

13. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 44/227-6 (910/14674/21) від 29.06.2023. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111998880> (дата звернення: 05.11.2025).

14. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 462/9002/14-ц від 12.06.2018. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76022516> (дата звернення: 05.11.2025).

15. Ходико Ю. Є. Співвідношення об'єкта цивільних правовідносин (прав) та об'єкта цивільно-правового договору. *Юридична Україна*. 2009. № 3. С. 52–57.

16. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. (втратив чинність). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06> (дата звернення: 05.11.2025).

17. Civil Code in the version promulgated on 2 January 2002 (Federal Law Gazette I, p. 42, 2909; 2003 I, p. 738), last amended by Article 1 of the Act of 10 August 2021 (Federal Law Gazette I p. 3515). Режим доступу: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html (дата звернення: 05.11.2025).

18. Ходико Ю. Є. Концепція ст. 177 ЦК України та її значення для правової регламентації цивільних відносин. Доктрина приватного права: традиції та сучасність : матеріали XX наук.-практ. конф., присвяч. 100-й річниці з дня народж. В. П. Маслова (Харків, 4 лютого 2022 р.). – Харків : Право, 2022. – С. 306–309.

19. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції) : монографія. Харків : Право, 2006. 544 с.

20. Ходико Ю. Є. Правовий режим результату робіт та послуг як об'єктів цивільних правовідносин: їх єдність та диференціація. *Право і суспільство*. № 3. С. 139–144.

Дата першого надходження рукопису до видання: 12.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

